

«Eu nu sunt omul vorbelor — spunea cândva I. P. S. Patriarhul Iustinian —, iar dacă am vreo mulțumire în viață, atunci aceea izvorăște din priveștea roadelor muncii prestate cu sudoare». Cei trei ani de altă arhiepiscopie a I. P. S. Sale i-au dat desigur adesea mulțumirea de sine și privi roadele muncii prestate, iar nouă ne dau și cele mai temeinice garanții de viitor, încât știm ce dorințe mari putem nutri pentru binele Bisericii și teologiei românești, știindu-ne conduși de un astfel de păstor.

Rugăm de aceea pe Dumnezeu, care totdeauna a trimis Bisericii Sale oameni mari la vremuri mari, să ni-l fie pe Înaltul nostru Arhiepiscop născut, îndelung înzilit și plin de harul realizărilor de seamă, pentru a face la bun sfârșit marea operă de învioreare a Bisericii și teologiei ortodoxe române, începută cu atât ekan în acești trei ani de binecuvântată arhiepiscopie.

Întru mulți și fericiți ani, Înalt Prea Sfințite Stăpâne!

Pr. Prof. D. Stăniloae

CONDIȚIILE MÂNTUIRII

Nu este problemă mai serioasă și mai vitală pentru omul creștin, decât problema mântuirii.

Dar într-o formă aproape tot așa de presantă omul creștin, ca cetățean al lumii acesteia, al societății și al Statului în care trăiește, e confruntat și de întrebarea: cum mă pot eu mântui și în același timp cum pot uni această preocupare cu împlinirea datorțiilor mele în această lume? Pot eu, lucrând pentru mântuirea mea, să lucrez în același timp eo ipso și pentru lume?

Din fericire, Biserica noastră îi dă un răspuns pozitiv, liniștitor, la această întrebare.

După această învățătură, o condiție necesară a mântuirii sunt faptele bune. Dar faptele bune sunt în același timp ceace cere dela om lumea aceasta, societatea și Statul. Faptele bune sunt platforma pe care preocuparea de mântuire și preocuparea pentru împlinirea datorțiilor față de lume se întâlnesc și se sintetizează într-una singură. Desigur, pentru ca faptele în serviciul societății să fie în același timp mântuitoare, trebuie să aibă o anumită calitate și calitatea aceasta o au ele în concepția ortodoxă.

După învățătura Bisericii Ortodoxe, omul se îndreaptă colaborând cu harul dumnezeiesc prin credință și fapte. Propriu zis, credința e născută în om de har, dar nu fără colaborarea omului. «Începutul îndreptării e făcut de către Dumnezeu, care trezește în sufletul omului dorința mântuirii; omul continuă acest act conformându-se voiei divine» (Mihăilescu, «Simb.», p. 34).

Din credința astfel născută în om și cu puterea harului care o însușește permanent, se produc apoi faptele bune ale omului, prin care el se desăvârșește treptat. Dacă nu se desvoltă în fapte bune, credința dă dovadă că e lipsită de putere, că e moartă, cum zice Apostolul Iacob.

La extrimitatea opusă a acestei învățăburi stă învățătura protestantă. După aceasta, faptele bune n'au nicio valoare pentru mântuire. Omul se îndreptează numai prin credință, iar credința e produsă exclusiv de Dumnezeu în om, fără nicio contribuțiune a acestuia. E produsă de Dumnezeu în cei ce vrea El, în baza unei predestinări din veci.

Învățătura catolică coincide în fond cu cea ortodoxă. Și după ea, credința e născută în om de har, dar colaborarea omului și faptele bune, ca rezultat al acestei colaborări ulterioare, sunt necesare. Dar prin unele detalii ale sale, cum e doctrina despre merit ca și prin concepția despre natura harului, învățătura catolică face pe om mai deslețat de Dumnezeu în lucrarea mântuirii.

Drept aceea, desvoltând în cele următoare învățătura ortodoxă despre mântuire, vom reliefa față de protestanți valoarea ce o acordă Ortodoxia activității în vederea mântuirii, iar față de catolicism prezența sfințitoare a lui Hristos în această activitate.

ST 1951 / 5-6.

În Ortodoxie, harul, credința și faptele bune sunt în om un tot nedesărit. Și în acest tot, fiecare din cele trei elemente are o valoare nemăsurată.

Factorul divin și factorul uman se țin într'un echilibru perfect. În protestantism și catolicism, acest echilibru e rupt. Protestantismul rupe echilibrul în favoarea factorului divin. Omul n'are nicio contribuție în realizarea mântuirii sale. El se mântuie numai prin credință, fără fapte, iar credința e produsă exclusiv de har; concluzia predestinaționismului este inevitabilă. Dar în această concepție zace o contradicție internă: un har care nu poate trezi pe om la o colaborare și nu-l poate înnoi, e lipsit de putere.

Protestantismul nu și-a dat seama că disprețuind valoarea activității umane pentru a susține pe cea a factorului divin, ajunge la un rezultat invers: coboară măreția factorului divin.

Catolicismul rupe echilibrul în favorul factorului uman. După el, harul creează Viața supranaturală în care e ridicat omul prin el, e tot o viață elată, despărțită de Dumnezeu. Fiind creat, harul acesta stă oarecum dispoziția omului care-l mănuieste cum îi place. De aceea, omul catolic și socotește ca un merit al său fapta bună. Și ea nu e semnul unirii omului cu Dumnezeu; ci o bancnotă cu care omul va cumpăra în viața viitoare mântuirea cu Dumnezeu. Fapta nu e străbătută de prezența lui Hristos, nu e sfântă și sfințitoare, ci e o faptă a omului.

Dacă protestantismul, disprețuind fapta omului a ajuns inevitabil la coborirea harului divin, catolicismul vrând să exalte fapta, a ajuns în deprecierea harului la desbrăcarea ei de caracterul sfințeniei. Depreciind un factor din întregul divin uman care lucrează mântuirea omului, atât protestantismul cât și catolicismul au ajuns la coborirea celui-lui factor.

Ortodoxia subliniază tot așa de mult importanța harului și importanța laborării omului prin credință și fapte.

Ea știe că orice slăbire a unuia din cele trei elemente duce și la slăbirea celorlalte și orice întărire a unuia din ele, întărește și pe celelalte.

Ea cunoaște dela Sf. Iacob că o credință fără fapte, așa cum o înțelege protestantismul, este moartă și dela Apostolul Pavel că de ar avea cineva credință încât să mure și munți, dacă dragoste nu are, nimic nu este.

Tot dela Apostolul Pavel știe că faptele cari nu sunt din harul nemăsurat al lui Dumnezeu, sunt fapte ale legii, iar faptele legii, că fapte ale omului, nu pot mântui pe om.

Așfel valoarea faptelor e garantată la ortodocși de concepția înaltă ce o au despre harul dumnezeiesc.

De aceea, înainte de a arăta superioritatea concepției ortodoxe despre faptele omului creștin, e bine să indicăm superioritatea concepției ortodoxe despre har. Sau mai bine zis, înainte de a arăta cum prin fapte se mărește eficacitatea harului, vom arăta cum harul, văzut în toată însemnătatea lui, înalță valoarea faptelor.

Harul dumnezeiesc este, după concepția ortodoxă, nu ceva creat, ci o așă energie necreiată pornită din ființa divină, însuși fluxul puterii și al energiei divine.

Ortodoxia cunoaște deosebirea între ființa și energia necreiată.

După ființa Dumnezeu e neimpărtășibil, incomunicabil, căci dacă s'ar comunica făpturii după ființă, aceasta s'ar îndumnezei după ființă în sens parteist. Dar El se comunică după energie, după har. Catolicismul necunoscând decât ființa divină lipsită de energie, nu poate găsi modul de a face pe Dumnezeu împărtășibil făpturii.

Așfel, la catolic harul este un produs creat al lui Dumnezeu.

Pe când în Ortodoxie fapta bună a omului e stimulată și susținută de o energie necreiată ce pornește din inima dumnezeirii, în catolicism fapta își are izvorul exclusiv în planul creat.

Când spunem că energia necreiată e deosebită de ființa dumnezeiască, nu înțelegem că energia venită la noi s'a depărtat de ființa divină, căci ele sunt neseperate. Unde e energia, acolo e și ființa, dar totuși nu ne împărtășim de ființă. Și unde e energia divină, acolo sunt și cele trei persoane dumnezeiești care sunt în comun purtătoarele atât ale ființei cât și ale energiilor ființei. Energia e activată de persoană, unde e acțiune personală, acolo e și persoana.

Energile sau acțiunile divine, fiind comune celor trei persoane, când ele se exercită asupra noastră, înseși cele trei persoane au intrat în relație cu noi.

În orice energie sau acțiune divină ce se exercită în noi, sunt prezente cele trei persoane divine ca subiecte ale acelei energii sau acțiuni. E Treimea economică, Treimea manifestată în acțiunile ei îndreptate în afară, spre deosebire de Treimea teologică, considerată în viața ei intrinsecă.

Când lucrează înțelepciunea dumnezeiască în noi, sau bunătatea dumnezeiască, stăruind în noi înțelepciune și bunătate, toate trei persoanele divine sunt prezente în noi în această lucrare. Dar cel ce e la capătul cel mai dinspre noi al acestei lucrări e Duhul Sfânt. El ne deschide simțirea pentru oricare dintre aceste lucrări, ca să vedem în ea apoi și pe Fiul și în Fiul pe Tatăl. Prin Duhul sau în Duhul cunoaștem pe Fiul și în Fiul pe Tatăl.

Nimenia nu poate zice: «Domnul Iisus decât în Duhul Sfânt» (II Cor. 12, 3), spune Apostolul Pavel, adică nimeni nu poate cunoaște pe Iisus ca Fiul al lui Dumnezeu decât în Sf. Duh. Sf. Simion, Noul Teolog, spune că dacă Fiul e așa spre Tatăl (Ioan 10, 7), Duhul Sfânt e cheia care deschide această ușă. Iar cine cunoaște pe Fiul cunoaște pe Tatăl, spune evanghelistul Ioan (14, 7). Duhul e revelațiunea Fiului, iar Fiul e revelațiunea Tatălui.

Așfel, viața în har e viața în Duh sau viața în Sfânta Treime. Deci orice faptă bună a creștinului se produce din prezența și lucrarea Sfintei Treimi în om.

Dacă e așa, ne dăm seama cât de neadecvată realității e teoria după care harul e conceput ca o uriașă grămadă despărțită de Dumnezeu și depozitată în Biserică, aceasta fiind închipuită ca un mare magazin sau cazan din care autoritatea bisericăscă ia câte o parte și o dă unuia sau altuia dintre credincioși.

Concepția aceasta a pătruns în manualele noastre dogmatice din catolicism, care considerând harul creat, îl socotește despărțit de Dumnezeu. Biserica însăși a devenit în consecință, pentru catolicism, o instituție înțepusă între om și Dumnezeu, ceea ce face adeseori multe suflete însetate

de Dumnezeu să caute să înălțare Biserica pentru a da de Dumnezeu, sau să se despartă de Biserică pentru a-L găsi pe El.

În concepția ortodoxă, a primi harul și a trăi în har înseamnă a primi pe Duhul Sfânt și prin El întreaga Sfântă Treime și a fi în comuniune cu ea. Iar a fi în comuniune cu Sfânta Treime înseamnă a fi în Biserica, sau viceversa.

Biserica nu e un zid între om și Dumnezeu, sau o agenție care intermediază între noi și un al treilea, cu care noi intrăm în contact, ci ea e casa în care găsim pe Dumnezeu însuși, organismul de dragoste în care pulsează viața divină. Cine e în Biserică e în Dumnezeu, așa cum celuia care e în trup e în câmpul de viață și circulație al sângelui.

Așa putem înțelege mai ușor din ce adâncuri divine își ia putere făpta bună și din ce și în ce atmosferă de comunitate se mișcă. Astfel, importanța ei nu mai are un caracter accidental. Ea e mărturia lui Dumnezeu și a soborniciții bisericesti în noi.

Opunându-ne faptei n-o punem nu numai destinului nostru individual, ci energiilor divine care urmăresc realizarea unui plan cosmic.

Activitatea omului este așa de importantă în concepția ortodoxă, că fără ea, harul primit la botez stă în adâncul nostru ca o sămânță care nu dă rod. Activitatea e cea care fructifică și-l face să se ramifice în toată ființa noastră. Harul primit la botez e ca o fărâșă de jăratec ascuns sub metalul rece al ființei noastre.

Suntem asigurați că o acolo, dar n-o vedem și nu-i simțim căldura. Știm însă că de vom sufla cu stăruință, ea va aprinde metalul nostru care nu va mai fi rece, ci va dogori de căldură, pătrunzându-se de natura focului. Suflarea e activitatea noastră. «Harul se află în noi dela botez, spune Sf. Marcu Asecul, însă nu ni se va face văzut decât atunci când vom fi străbătut bine drumul poruncilor» («Despre Botez, Filocalia», I, ed. II, p. 282). Harul botezului ne-a eliberat facultățile sufletului de lanțurile păcătului strămoșesc, de aceea noi putem face după botez binele, dar numai dacă folosim libertatea ce ni s'a dăruit. Făcând de fapt binele ne întărim în această stare de nu mai păcătuim și simțim cu adevărat libertatea noastră și prezența harului în noi. «Curățirea s'a săvârșit în chip ascuns la botez, dar e aflată efectiv prin porunci», spune același sfânt (Ibidem, pag. 276).

Să ne gândim la un om care a stat legat de stâlp multă vreme. La un moment dat a fost deslegat, însă fără șgomot, pe ascuns. El află aceasta pentru că i se spune, dar n'o simte până nu se mișcă. Mișcarea însă îi va fi la început stângace, pentru că membrele lui s'au întepenit și moleșit de lunga nemiscare. Dar pe măsură ce se mișcă mai mult, simte cu adevărat el însuși că e liber, experimentează această stare și se bucură de ea. Sau și mai adecuată e pilda unui om care a stat paralizat în pat multă vreme. La un moment dat a fost eliberat de boală în chip tainic. I se spune acesta. Dar el nu simte până nu începe să se mișce. Mișcarea la început îi este anevoioasă, dar pe măsură ce se mișcă mai mult, simte într'adevăr că e sănătos și e fericit de această stare. Nu-i ajunge omului deslegat de legăturile îndelungate sau eliberat de boala veche, ca numai să creadă în asigurarea ce i se dă că a fost deslegat de legătură sau eliberat de boală. El trebuie să facă singur experiența nouii sale stări. Și experiența

o dobândește prin mișcare, prin activitate. Prin mișcare și activitate, natura sa totodată se întărește, libertatea sau sănătatea ce i s'a dat devine dintr'o posibilitate ce-i stă la dispoziție, o actualitate, o putere asimilată firii. De aceea, toți Sfinții consideră faptele ca mijlocul prin care omul ajunge la simțirea, la experiența harului în sine, la simțirea prezenței lui Hristos, fără de care omul să nu se aștepte la fericirea vederii lui Dumnezeu în lumea viitoare. «Să nu socotești, frate, că te vei mântui numai prin credință, zice Sf. Simion, Noul Teolog. Căci credința fără fapte la nimic nu folosește. Auzi pe Donruc care zice: «Nu tot cel ce-mi zice Mie Doamne, Doamne, va intra în împărăția cerurilor, ci cel ce face voia Tatălui Meu cel din ceruri». Asemenea auzi și pe dumnezeiescul Pavel, care zice: «Pe Dumnezeu îl mărturisesc, dar cu faptele îl tăgăduiesc, fiind răi și neascultători și necerțați în niciun lucru bun». Vezi, iubite, că nu este cu puțință să se mântuiască cineva, numai cu credința fără fapte? Căci dacă s'ar mântui numai cu credința, toți oamenii s'ar mântui și nu s'ar pierde niciunul dintre noi, pentru că nu e niciunul care să nu creadă că există Dumnezeu» (Cuv. 48, p. 242; ed. Siro, 1886). Iar despre experiența harului în noi prin săvârșirea faptelor, zice același sfânt: «Dacă nu are cineva predință fără stîrbire și fapte bune, e cu neputință să vină la el harul Sfântului Duh și dacă nu vine la el harul Sfântului Duh și nu locuiește în el în chip conștient, nu trebuie să se numească acest om duhovnicesc. Iar acela care nu devine duhovnicesc, pentru care altă faptă a lui va deveni fericit? Fericirea este Dumnezeu, sau mai bine zis acela care nu-l are în el pe Dumnezeu întreg, cum e fericit? Mie mi se pare că nu e deloc. Deci zice Dumnezeu omului: Fă-te sfânt prin lucrarea de fiecare zi a poruncilor Mele, dacă vrei să Mă aflu înăuntrul tău și împreună cu tine și tu să fi înăuntrul Meu și împreună cu Mine» (Cuv. 55, p. 279, ed Siro).

Sfîntenia nu e o calitate de ordin contemplativ a sufletului, ci un produs al dinamismului moral și o manifestare neconștientă a acestui dinamism. Sfîntenia este o desăvârșire morală a activității și numai ea experimentază pe Dumnezeu, izvorul întregii activități perfect morale.

Acesta e rolul activității în mântuirea omului. Deabia prin ea se asimilează deplin harul ființei omenesti, harul și efortul omenesc devenind o singură putere. Deabia prin ea omul își însușește perfect darul harului. Deabia prin activitate se împletește strâns omul cu Hristos, se consolidează omul în Hristos. Sf. Părinți sunt unanimi în aceea că nu poate ajunge cineva la desăvârșire fără activitate. Și cum în desăvârșire stă și cunoașterea intuitivă a lui Dumnezeu în ființa noastră și în lume, putem spune că nu prin lectură și raționament e cunoscut Dumnezeu, ci prin aceste trei momente principale: credința, activitatea morală, cunoașterea lui Dumnezeu. Mai bine zis, tot parcursul e ocupat de activitate, căci credința fără activitate o aflăm numai în punctul inițial, iar cunoașterea lui Dumnezeu la care progresează omul, nu dispensează de activitate, însăși această cunoaștere a lui Dumnezeu fiind o cunoaștere experimentală. O cunoaștere prin iubire, o cunoaștere activă. Pe Dumnezeu îl cunoaștem în oameni, iubindu-i și săvârșind fapta de ei fapte de iubire și îl cunoaștem în universul naturii, activând prin civilizarea și înfrumusețarea ei. Cunoașterea aceasta nu e decât activitate desăvârșită, devenită manifestarea lu-

birii pure, neumbrită de niciun egoism. «Cel ce a ajuns la treapta cunoașterii, zice Sf. Maxim Mărturisitorul, are neapărată trebuință de bogăția virtuților active, care nutrește din belșug sufletul» (Cap. Gnost., I, 78, Filocalia, p. 154). Prin fapte se desfășoară Hristos în noi și în relațiile dintre noi și semenii. Făcând mereu fapte bune, ființa noastră devine un agent al deprinderilor bune, numite virtuți și ființa noastră e Hristos, spun Sf. Părinți (Sf. Maxim Mărturisitorul, P. G. 90, 369 și P. G. 91, 1081). Pe măsură ce devenim virtuțoși, adică săvârșim în chip mai sistematic binele, Hristos se străvede mai clar în noi. El răsună de sub pământul ascuns al ființei noastre la suprafață prin activitatea noastră morală, așa cum sămânța își arată prezența ei prin planta ce crește la vedere. Prin fapte încalzim pământul înghețat al nostru și facem să răsară bobul harului. La realizarea faptelor bune, la dobândirea virtuților contribuim și noi, dar forța principală care lucrează, îndemnându-ne și ușurându-ne pe noi în lucrare, este Hristos. Fapta bună, statofnică, este un mod de manifestare al forței lui Hristos și omul virtuos este o față a lui Hristos, o față străbătută dinăuntru de fața lui Hristos. Dacă virtutea e «trup al Cuvântului» (Răsp. c. Talasie 35, Filocalia III, p. 123), cum spune tot Sf. Maxim, omul virtuților cu fapta e o întrupare a lui Hristos. Toți cei virtuțoși sunt întrupări ale lui Hristos. Unul și același Hristos irradiază din toți, cum una și aceeași sevă mustește în toate fructele de pe pom.

În sensul acesta, activitatea morală e procesul prin care persoanele umane devin treptat întrupări ale lui Hristos, sau prin care Hristos se întrupează în ele, atrăgându-le în sine fără să le anuleze identitatea.

Activitatea morală este procesul prin care se desăvârșește asimilarea omului cu Hristos sau sfințirea omului.

Prin activitatea parcurgem drumul spre unirea cu Dumnezeu și spre asemănarea cu El. Activitatea e mișcarea noastră spre Dumnezeu, mișcarea de apropiere de El, prin desăvârșire.

Desăvârșirea omului prin activitate, e totodată o deschidere a lui pentru semenii și o deschidere a semenilor săi pentru el.

Nu mai prin această deschidere iese la iveală și Hristos din ascunzimea Sa în om. Omul face bine semenilor pentru că și-a deschis inima pentru ei și prin facerea de bine deschide inima altora. De aceea activitatea înfrățeste pe oameni. Nicio faptă nu o face omul pentru sine. Și în orice activitate omul trebuie să fie ajutat de alții. Activitățile înșilor se concentrează într-una singură cu efecte considerabile, sau se înlanțuie contrapunctic, sau se provoacă și se condiționează una pe alta. Fiecare satisfacă prin activitatea sa nu numai o necesitate personală, ci una a semenilor săi și în general una colectivă. În activitate, înșii diferiți devin o societate, o simfonie în neconținut progres.

Activitatea creiază comunitatea și e cerută de comunitate spre armonie, e susținută de comunitate.

Iar întrucât prin activitate se deschide, se face străvezii Hristos din fiecare om pentru semenii săi, își manifestă promia pentru ei, prin faptele lor cele bune oamenii arată unii altora pe Hristos, încât cei ce privesc a El prin ei măresc pe Tatăl lor cel din ceruri.

Dar nu numai omul și societatea se sfințesc prin activitatea morală, nu numai în el și în ea se face străvezii Hristos, ci prin activitatea sa omul sfințește și natura asupra căreia lucrează și face să apară în oglinda ei razele luminii lui Hristos ca un alt soare care înfrumusețează și îmbujorează totul. E cunoscută zicala populară că «omul sfințește locul». Zicala se gândeste la omul harnic și sfințirea înseamnă curățenia, rânduiala și belșugul pe care îl aduce omul harnic într-un loc unde înainte era murdărie, deservine și mizerie, ca produse ale lenei.

Este de remarcat sentimentul de sfințire a locului pe care l-a trezit în conștiința poporului activitatea omului harnic. El coincide întru totul cu concepția teologiei ortodoxe. Prin această zicală a sa, poporul a și dat de mult răspunsul adevărat la o întrebare pe care și-o pun mulți creștini ca și unii cugetători, dându-i adeseori răspunsuri greșite.

Întrebarea este următoarea: oare toată activitatea omului are un efect sfințitor asupra lui însuși, asupra societății și asupra naturii? De sigur, acest efect îl are activitatea pioasă de împlinire a poruncilor: rugăciunea, postul, facerea de bine.

Dar are acest efect și celălalt fel de activitate, care nu se îndreaptă direct spre Dumnezeu, sau spre purificarea proprie de păcate, ci se îndreaptă spre societate și natură? Unii socotesc că lumea acasă fiind treacătoare, orice activitate îndreptată spre perfecționarea ei, este nefolositoare mântuirii. Ca urmare sau se rețin cu totul dela ea, ocupându-se numai cu acte-pur religioase, sau, hârțuți de opoziția dintre aceste două feluri de activități, se lasă cu totul de îndemnul Evangheliei, decidându-se pentru o viață care să se pare că o adevărat omenească, sau în sfârșit se resemnează la o viață de compromisuri, nepredându-se total și sincer nici uneia, ci făcându-le pe jumătate și fără entuziasm pe amândouă ¹⁾.

Greșala stă în această divizare a vieții și a activității umane în două jumătăți. Acest lucru însă e cu totul străin de duhul Evangheliei. Apostolul Pavel spune: «Orice faceți sau cu cuvântul sau cu lucrul, toate să le faceți întru numele Domnului Iisus» ²⁾, și «orice lucrați, lucrați din toată inima ca pentru Domnul» ³⁾.

Apostolul nu oprește pe creștini dela nicio activitate, ci îi îndeamnă să săvârșească pe oricare din toată inima. Dar aceasta o poate face un creștin când știe că toate le face pentru Domnul, că Domnului îi plac toate și că prin toate îi servește pe Domnul.

Asupra sensului acestei serviri a Domnului prin toate activitățile umane, avem așa dar să stăruim puțin.

Pentru creștinul sincer e un adevăr elementar că tot sufletul trăiește pentru Dumnezeu. Dar, aproape tot așa de evident, e că toată realitatea, chiar cea materială, e pentru suflet. Sufletul omenească se resimte de influențele și de energiile întregului univers. Hrana cea mai umilă influențează facultățile noastre spirituale. Ce să zicem atunci de energiile înfinit mai pătrunzătoare pe care le vehiculează muzica, cuvintele, ideile? Dar la rân-

1. Pierre Teilhard de Chardin, *Le milieu divin*, după un manuscris dela Părtatele Ghivus Benedict, p. 6.
2. Coloseni, III, 17.
3. Coloseni, III, 23.

dul său, sufletul transformă materia și energiile universului. Sufletul apare, spune Sf. Grigore de Nisa, în deplinătatea activității lui, pe măsură ce se dezvoltă trupul («De la creation de l'homme», p. 243), dar la rândul său modelează trupul, deci materia primitivă. Dacă e așa, toată realitatea e prin suflet pentru Dumnezeu⁴).

Astfel, sufletul este inseparabil în creșterea sa de maturizarea universului în care trăiește. «In fiecare suflet măntuit Dumnezeu iubeste și măntuiește parțial lumea întregă, pe care accept suflet o rezumă într'un fel particular și incomensurabil»⁵).

Dar acest rezumat, sau această sinteză, nu e dată dela prima trezire la conștiință, ci prin activitatea noastră îndelungată adunăm elementele împrăștiate și asemenea albeinei care preface în miere sucurile din atâtea flori, asimilăm spiritului nostru, printr'o elaborare continuă, puterile universului. Astfel, fiecare om se realizează pe sine însuși dar și colaborează la o operă care depășește infinit perspectivele sale individuale; la desăvârșirea universului, la prefacerea lui într'un cer nou și pământ nou. Prin noi universul este atras în zona lui Hristos, care îl pătrunde tot mai deplin. Puterea Cuvântului întrupat iradiază în materie, coboară până în adâncul cel mai obscur al puterilor inferioare prin sufletele omenești, spiritualizând universul întreg.

Noi ne închipuim că creațiunea e terminată de mult. Ori în realitate creațiunea continuă dela formele cele mai inferioare la cele mai superioare ale lumii. Cuvântul dumnezeiesc a lăsat neterminat atât universul material și biologic, cât și pe om, ca să creeze mai departe atât lumea cât și pe om, cu colaborarea acestuia. Acesta este sursul adânc și valoarea uriașă a actelor noastre, chiar a celor mai umile. Prin activitatea sa, omul duce lumea și pe sine la desăvârșirea continuă, colaborează cu Dumnezeu în lucrarea creatoare.

În aceasta se arată efectiv că omul e făcut după chipul lui Dumnezeu, că e creator ca Dumnezeu, sau împreună creator cu Dumnezeu.

Încă, prin firea sa, omul e silit în fiecare zi să-și împlinescă destinul său de creator sau de împreună-creator al său și al lumii. Dar ca toată ființa sa, așa și activitatea sa e strâmbată și turburată de păcatul strămoșesc. Hristos se sălășluiește în noi la Botez, ca să restabilească chipul din noi, ca să-l curețe de păcat și sub acest raport. El nu se așează în noi numai ca să credem, ci ca să ne dea putere pentru activitatea cea adevărată, prin care ne ducem noi însine și lumea spre desăvârșire pe linia indicată de legile ei.

Hristos se așează în noi la Botez ca să obțină colaborarea noastră la continuarea adevăratei creațiuni a noastre și a lumii și ca El însuși să poată continua împreună cu noi creațiunea noastră și a lumii. Căci Hristos nu silește pe om la activitatea creatoare. Aceasta e fructul îndrămelii acestuia, a alegerii felului de activitate, a modului în care vrea să colaboreze la continuarea creerii.

Marele gânditor rus dela sfârșitul veacului trecut, Feodorov, consideră universul nu ca un cosmos aranjat dela început, ci ca un material

4. P. Th. Chardin, *op. cit.*, p. 38.

5. Idem, *op. cit.*, pp. 17-18.

lăsat în seama omului pentru a-l organiza el. De aceea a fost lăsat în forma elastică pe care i-o cunoaștem, cu posibilități de evoluare și organizare diferită. Omul trebuie să-l studieze și să-l aducă la organizarea cea mai perfectă, cea care poate fi de folos tuturor. Căci, din păcate, universul se lasă organizat și în diferite feluri strâmbे.

Pentru creștini, organizarea sănătoasă a universului material și a felului de conviețuire între oameni, organizare ce nu-și ajunge perfecțiunea în timp, echivalează cu tot mai deplina străbătore a universului și a societății de prezența lui Hristos.

Prin activitatea noastră se continuă întruparea. Logosului pe plan cosmic, divinul penetrează înseși energiile noastre de creatură și prin ele energiile și formele lumii, încât tot mai mult se străvede din ele ca o lumină care scaldă toate.

Astfel preocuparea creștinului de Dumnezeu nu trebuie să-l deterneze dela ocupațiunile naturale ale omului, căci tocmai prin aceste ocupațiuni noi legăm pe Dumnezeu cu lumea. Pe Dumnezeu îl atingem, îl descoperim tocmai prin mijlocirea lumii, desăvârșind-o și desăvârșindu-ne prin activitățile noastre îndreptate spre ea. Dumnezeu ne mână, dar ne și așteaptă în fiecare acțiune, în fiecare moment. «El e în oarecare fel în vârful peniței mele, al ciocanului meu, al pensulei mele, al acului meu, al inimii mele, al gândului meu. Și ducând până la capătul său natural linia, lovitura, desenul cu care sunt ocupat, voi sesiza cauza și ținta ultimă a voinței mele profunde care e Dumnezeu»⁶). Dumnezeu e în energia acestor acte, e în atracția care se exercită asupra mea, ca să le desăvârșesc. Dar dacă în acestea e ca putere, acoperit, dela început, în forma realizată prin efortul meu în cadrul lumii văzute, El apare mai târziu. O simfonie a lui Beethoven, o până a lui Tizian, un ser eficace într'o anumită bcală, un principiu de dreptate socială, o invenție tehnică ce ușurează munca și viața oamenilor, sunt tot atâtea chipuri noi ale lumii, prin care se străvede mai clar Dumnezeu. Așa iese lumea treptat din întunec și se umple de lumină, dar lumina aceasta e «milieul» divin care se descopere printr'o modificare profundă a ființei lucrurilor.

În sânul lui, lumea se transfigurează din interior. Toate obiectele se luminează cîntr'un centru care o depășește. «Ele se scaldă interior în lumină, dar în această incandescență ele păstrează sau mai bine zis ele exaltă ceea ce au mai definitiv în trăsăturile lor... Sânul lui Dumnezeu e înalt, dar în această imensitate este un loc pentru toate». Rezultatul final este diafană divină. Materia, în concepția ortodoxă, devine mediu prin care iradiază divinul. Materia nu e numai ceea ce ne apasă, ne înlanțuie, ne ispitește la păcat, ci în același timp e cea care ne hrănește, ne recrează, ne susține viața, ea nu e numai bătrână și grea, ci și tânără, vioaie, energică. Domnul o preface în Trupul Său euharistic, iar trupurile Sfinților iradiază lumină. Ea condiționează viața tuturor celor de pe pământ. Ea e prefăcută în taine, în Sfânta Materie, cum zice un cugetător creștin⁷), iar teologul rus Zander nu se sfieste să dea un sens creștin expresiunii «Pământul, maica noastră». Căci materia înțeleasă nu ca un

6. P. Th. Chardin, *op. cit.*, p. 83.

7. F. Th. Charilin, *op. cit.*, p. 69.

aglomerat, ci ca un sân de energii, primește înăuntrul ei forța spiritului, se încălzește de ea, o nutrește, o face să se nască în ordinea vizibilă ca o unitate văzută. Dacă Dumnezeu e Tatăl nostru ca cel ce dă impulsul vieții noastre, pământul e maica ce primește acest impuls și-l scoate la arătare și-l susține hrănindu-l⁸). Materia e tot opera lui Dumnezeu, păcatul n'a pornit dela ea. Nu ea e vinovată de păcat, ci omul cu libertatea lui. Omul e cel ce o poate ușura, sfinți, transfigură, nu disprețuind întrebuințarea ei, ci folosind-o cu măsură, folosind plasticitatea ei pentru a întipări în ea formele frumoase, făcând-o nu numai a vieții, ci și a spiritului.

Sfinții Părinți răsăriteni vorbesc toți de rațiunile divine care iradiază din lucruri dar pe cari nu le vede decât omul purificat de patimi. Noi putem preciza acum că aceste rațiuni, ca tot atâtea raze ale soarelui Hristos, nu sunt date de-a-gata în lucruri, ci la început sunt numai ca niște semne obscure. Deci purificarea ce se cere din partea noastră pentru a cunoaște rațiunile din ele, are și înțelesul unei activități, prin care învinșând păcatul trândăviei, curățim zgura de pe lucruri, le cizelăm, le rafinăm, deslegăm energiile ascunse în ele, pentru ca așa să scoatem la iveală frumusețea îngropată a rațiunilor lor, s'o evidențiem, să corectăm chipurile lor strămbate de lenea și de păcatul nostru. Păcatul primordiale, sau în termeni mai înțeleși de om azi, egoismul general omenească, a înlăunțuit energiile producătoare ale naturii, a pus întunec peste univers, spune Sf. Simeon, Noul Teolog. Numai activitatea noastră purificată de egoism, activitatea din credință și din iubire, poate descoperi iar frumusețea și rodnicia de rai a pământului. «Cerul va fi neasemănat mai strălucitor și mai luminos ca cel care se arată acum, ca unul cu totul nou. Și pământul va primi o frumusețe negrăită, nouă și un fel de verdeață hevestejită, adică va fi îmbrăcat cu flori luminoase și variate și spiritualizate... și soarele va străluci de șapte ori mai tare și luna îndoit de cum luminează soarele acum, iar stelele vor fi asemenea cu soarele de acum»⁹). Tot aceiași sfânt spune că la sfârșit lumea va fi mai frumoasă, chiar de cum a fost înainte de căderea oamenilor în păcat. Aceasta înseamnă că omnia nireă nu are numai să descopere rațiunile divine, îngropate în lucruri, ci să contribuie, prin activitatea ei, să sporească prezența lor în lume. Logosul divin nu s'a unit deplin cu lumea dela început, ci a lăsat ca progresul în această unire să fie dus la desăvârșire prin contribuția omului, în măsura în care activitatea aceasta desăvârșește lumea.

Urmează de aci că, creștinismul e dinamic, nu poate avea nicio aderență cu spiritul politic conservator, căci creștinismul nu poate accepta o oprire a continuării creației și un refuz al omului de a colabora cu Dumnezeu la această continuare, și mai mult, o împiedecare a lui Dumnezeu de a se face străveziu în lume și de a se uni cât mai strâns cu lumea.

Și e de mirat cum protestantismul care a apărut ca o revoluție în cuprinsul creștinismului, a putut veni cu teza că activitatea omului n'are niciun preț pentru mântuire și nu are nicio înțelegere pentru slujirea lui Dumnezeu în lume.

⁸. *Le problème de bien*, Paris, 1946.

⁹. Cuv. 45, pp. 208-209

Cum se explică această eroare a protestantismului? Socotim că din două pricini. Întâi, dintr'o contradicere față de catolicismul de care s'a desprărit. Catolicismul lega activitatea omului prea mult de lege. Ori, asemenea activitate nu mai are caracter creator, înnoitor, revoluționar. Protestantismul a voit să elibereze activitatea omului de sub lege, de sub presiunile amănunțite ale poruncilor bisericești. De aceea a afirmat cu pasiune că omul nu se mântuiește prin faptele legii.

O altă greșală a catolicismului stă în aceea că așteaptă pentru fapte, un merit exterior lor. Căci mântuirea sau fericirea se dă ca o răsplătă pentru împlinirea legii. Activitatea în sine nu are decât un rost trecător, o valoare de schimb.

Ea formează obiectul unei tranzacții juridice, între Dumnezeu și om. Omul dă fapte, iar Dumnezeu dă ca răsplătă mântuirea și fericirea. Aceasta stă deprecieri a faptei în catolicism, a moștenit-o și protestantismul, trăgând ultima concluzie. El n'a cunoscut altă activitate creștină decât pe cea robită de lege și pe cea care e marfă de schimb pentru fericire. Aceasta l-a făcut, ca repudiind această activitate, să nu se gândească la alta.

Această înlăunțuire a faptei prin lege, și această coborâre a ei la rolul de mijloc pentru o răsplătă, cu alte cuvinte acest caracter juridic, pur uman, al activității în catolicism, vine, precum am văzut, de acolo, că pentru ei harul nu e o putere necreată a lui Dumnezeu, deci faptele ce le săvârșim nu sunt produsul unei uniri între puterea noastră și puterea dumnezeiască.

După cum am spus la început, se știe că, catolicismul nu cunoaște o deosebire între ființa lui Dumnezeu și energiile Lui. De aceea, Dumnezeu nu se poate uni real cu omul, pentru că aceasta ar fi unire după ființă, care ne-ar transforma și pe noi în Dumnezeu, în sens panteist. Dumnezeu e închis, e îngrădit în ființa Lui, e silit de ființa Lui să rămână despărțit de făpturi. El nu poate fi, în concepția catolică, un Dumnezeu dinamic, părtaș la toată activitatea omului, îndemnându-l și întărindu-l pe acesta în toate îndrăselile creației. E un Dumnezeu static, un Dumnezeu cu totul transcendent, care nu mai lucrează în lume, înnoind-o cu colaborarea omului. În Răsărit Dumnezeu e mai liber. Ființa Lui e neschimbată, dar energiile Lui, eterne ca posibilități, sunt actualizate în forme înfinit de variate de voia Sa.

Dumnezeu mai are de făcut multe cu lumea. Și aceste energii nesfârșit de variate se unesc cu puterile naturale ale oamenilor, cari variază și ele dela ins la ins. Astfel, prin activitatea sa, omul răsăritean se știe unit cu Dumnezeu și chemat la colaborarea cu Dumnezeu pentru împlinirea sa și a lumii.

În activitatea sa, omul experimentează și puterea lui Dumnezeu. Prin activitatea sa se simte unit cu Dumnezeu și sporește în unirea cu Dumnezeu. Inșiși activitatea e fericirea, pentru că însăși ea e prezența disimulată dar simțită a lui Dumnezeu. În catolicism, omul e singurul agent al activității sale, având cel mult un ajutor trimis din partea lui Dumnezeu, care El însuși persistă în despărțirea ireductibilă de om. Omul în activitatea sa stă față de Dumnezeu ca față de cineva din afară, care privește la activitatea lui și o va încununa cu răsplătă. Activitatea nu unește ea însăși cu Dumnezeu, nu-și are în sine fericirea. Ea e o fază trecătoare, un mijloc,

prin care se tinde la altceva. Dumnezeu este transcendent, incomunicabil, ca o parte opusă într'un contract, ca un judecător care aşteaptă impasibil rezultatul activităţii omului. În Răsărit e Părintele care ajutând invizibil copilului să urce la Sine, îl strânge apoi şi mai cald la sânul Său. În Răsărit, Dumnezeu e şi immanent prin energiile Sale, dar şi transcendent prin fiinţa Sa, ca o ţintă la care mereu ajungem, dar spre care mereu tindem. În Apus omul nefiind unit cu Dumnezeu în activitatea sa, se înţelege că trebuie să rămână cu ea supus legii.

Dar în concepţia ortodoxă există o activitate creatoare liberă, negustată de nicio lege fiind o împreună-lucrare a omului cu Dumnezeu sau omul însuşi fiind în activitatea lui tot mai unit şi cu Dumnezeu, după har. Şi activitatea aceasta nu e numai o punte de trecere spre fericire, ca spre celălalt ţărâm, ci e ea însăşi podişul în necontenită lărgire al unirii omului cu Dumnezeu, livada tot mai luminată în care însăşi mişcarea sub soare e fericire. «Iubeşte şi fă ce vrei», a spus odinioară Fericitul Augustin. Crede în Dumnezeu şi iubeşte făpturile Lui şi orice vei face sub impulsul credinţei şi al iubirii, va fi bun. Iar Patriarhul Sergheie al Moscovei a arătat într'o lucrare a lui despre mântuirea subiectivă, că activitatea nu mai aşteaptă nicio răsplătă dincolo de ea, că omul nu activează dintr'un interes străin de faptă şi că fericirea se cuprinde chiar în fapte, pentru că ele desăvârşesc pe om şi-l unesc tot mai strâns cu Hristos.

Mântuirea nu se dobândeşte nici fără fapte în sens protestant, nici după fapte în sens catolic, ci în decursul faptelor. Prin ele străbate Hristos tot mai deplin în noi. Dacă Reformatorii ar fi cunoscut acest sens şi preţ al faptelor, nu le-ar fi repudiat cu totul.

Dacă ar fi putut afla dela Părinţi răsăriteni că ele unesc cu Dumnezeu, că în ele se experimentă prezenţa lui Dumnezeu şi că ele sunt uşoare când există în om această conştiinţă, nu le-ar fi repudiat. Dar el n'a mai putut suporta conştiinţa temătoare de slugi, supuse legii, de slugi care tremură mereu în faţa Stăpânului, care-i urmăreşte cu asprime în ceea ce fac. Şi neavând de unde să ştie că Dumnezeu însuşi devine în om autorul principal al faptelor, le-au lepădat. Şi așa s'au împăcat cu ideea să rămână distanţaţi de Dumnezeu, dar cel puţin neobişnuiţi la fapte. Dumnezeu e departe, e în afară de om, nu se poate sălăşlui în mocirla lui, dar e măcar atât de generos şi de înţelegător că nu-i cere o activitate curată pe care nu o poate împlini cu puterile sale ruinate de păcat.

Dacă, catolicismul crede că omul poate împlini şi singur voia lui Dumnezeu, protestantismul nu-şi face iluzii, ci crede în mila lui Dumnezeu, care-l va mântui şi fără fapte.

CÂNTĂRI LA CATEHEZE

TAINA CREŞTINĂTĂII (I. Timotei cap. III, vers. 16)

Glasul V ♩ Pa

de I. POPESCU - PASĂREA

mf

Cu a - de - vă - rat, ma - re e - ste.

Andante

Cu a - de - vă - rat, ma - re e - ste

tai - na Cre - şti - nă - tă - şii!

Dum - ne - zeu s'a a - ră - tat în trup; s'a
Dum - ne - zeu s'a a - ră - tat — în trup; s'a

în - drep - tat în du - hui; s'a ves -
în - drep - tat — în du - hui; s'a ves -